

(ERS)

606

Aan de Leden van de Orgelcommissie der Ned. Herv. Kerk.

Betreft: De restauratie van het orgel in de Ned. Herv. Kerk te Meppel.

A. Geschiedenis van het Instrument.

Met de bouw van het orgel werd waarschijnlijk in 1713 begonnen; uit het Oud-archief Meppel, berustend in het Rijkearchief te Assen, blijkt a.l. dat de eerste terijabetaling vond op 13 - 10 - 1713. Bouwer was Jannus Hermannus (Harmens) uit Berlicum. In 1716 was Harmens zover gevorderd dat de eindkeuring kon plaats vinden. In een vergadering van Kerkmeesters van 24 - 3 - 1716 werd besloten "naer een bequame organist en orgelmaeker off twee organisten" in Holland om te zien, die deze keuring zouden kunnen verrichten. ^{Bevonden} ^{verrichte} Bevonden werd een zekere N. Berff, over wie geen nadere gegevens te vinden zijn. Hij diest een rapport in, dat aldus luidt:

"Het orgel tot Meppel gemaect door Meester Jannus Hermannus, hebbe ick bevonden is heel wel na het besteck gemaect.

de Dulciaan van 16 voet hebbe ick daar niet in bevonden int Manuaal, om dat de kerck te leegh is, sal de meester de dulciaan, daar geen place voor hebben kunnen uitvinden,

Maar ick hebbe bevonden een werkien booven het besteck een derde clavier, bestaende deze navolgende Registers

- Recho
- Octaaf   dit werkien hebbe ick heel goet bevonden
- quint   a is niet goet gestent
- blockfluit
- Nazaat

Manuaal

- Trompet ----- B niet voort aanspreck
- quintadeens   daar sijn verscheiden die niet na behooren aansprecken
- in plaats van Nazaat staat quint, bevonden is --- --- ---
- prestant   koemt traegh int spreken --- --- ---
- Ruspjip   niet goet bevonden

acc

Rughpoostijf

- Prestant
- Gedeckt
- fleuit does   dese Registers Mosten alle te samen over gestent worde
- quint   hebbe ick niet goet bevonden
- octaaf
- waltfleuit
- sexquialter
- siflet   Dit werck Mankeert niet als het moet gestent worden,
- scharf   hebbe ick bevonden den
- dulciaan   1 April 1716,   (w.g.) N. Berff.

Kerkmeesters delen daarop aan Harmens mede het orgel niet eerder

(EK5)

over te zullen nemen, dan na herstel van de opgesonde gebreken. Na een jaar is Harnens hiernaede geresd. Op 13-6- 1717 wordt het orgel dan gekeurd door Hendrik Laageman, orgelbouwer te Amsterdam. Uit zijn rapport zij het volgende gelicht:

1. Het orgel is niet volgens bestek gemaakt, dog evenwel ten opzichte van getal van registers genoeg gedaan".
2. is bevonden in het bovenste clavier een zuysinge van wiat, als men het clavier beslaat ende registers afset".
3. In het middelste clavier zijn huylingen van geluijt.
4. In het rugpositiv het hetselve, alsook verscheide deurspraken.
5. Eenige registers hebben niet Haar rechte aard en Eigenschap van geluijt, insonderheid de helpijp in 't positiv die meer na een quintadeen gelijjt
6. de meeste registers in 't geheele werck zijn traeg van aanspraak en sommige pijpen zijn sterck en anders swaek van geluijt
7. De Vox humana is geen voxhumana nog van waaksel off van geluijt meer een toetsija.

Kerkmeesters brengen ook dit rapport ter kennis van Harnens en nemen thans krasse maatregelen: Harnens moet domicile kiezen te Meppel en een borg stellen (schrijven van 10-7-1717). Het restant van de aansaen som groot F 215-0-0 (inmiddels was reeds betaald F 1385-0-0 van de F 1600 Harnens bericht niet dadelijk te kunnen komen, daar hij een orgel voor het Bilt heeft aangenomen en dit eerst af moet maken. Een borg kan hij in Meppel niet stellen, daar hij niemand in deze stad kent. Op 15-9-1717 gaat een tweede sommitie naar Harnens. Blijkbaar met succes, want in een schrijven van 25-9- '17 wordt Laageman te A'dam opnieuw uitgenodigd om namen met Steenbergen de herkeuring te willen verrichten. Laageman ^{13/11/17} verzoekt echter om uitstel tot na Pasen 1718, wat het oog op de lange reis en het slechte jaargetij. Herst op 5-9-'18 verricht hij de gewenste keuring, zij het zonder Steenbergen. De gebreken aan het orgel blijken nog lang niet hersteld te zijn.

Inmiddels is Harnens ernstig ziek geworden; het duurt daardoor tot 7-10-1720 voordat hij zover met het orgel geresd is dat hij het op kan levoren. Kerkmeesters besluiten weer een keurmeester te zoeken. Harnens moet ~~ankxxx~~ bij de keuring aanwezig zijn; zijn zoon bericht echter op 23-10-'20 dat zijn vader opnieuw ernstig ziek is geworden en op 19 April schrijft hij dat Harnens op 8 Januari 1721 aan die ziekte overleden is.

In een brief van 25-6-1718 had Rudolf Garrels (Groningen, in die kleine Gelterregstraete) zich tot den Schulte Schickhardt gewend, met het verzoek hem aan te willen bevelen bij de kerkmeesters te Zwoll, waar men, naar hij vernomen had, plannen koesterde voor de bouw van een nieuw orgel. Terloops vraagt Garrels naar "de constitutie vant orgel aldaer tot Meppel ..... waar op occasij sal seeken om eens persoonlijk de dispositie van mijn Heer te vernemen ..... " De moeilijkheden met Harnens waren blijkbaar uitgelekt; na diens dood droeg men het bouwen van het orgel echter niet aan Garrels op, niettegenstaande de hoge personen die hij in zijn schrijven als bronnen voor inlichtingen over zijn werk had vermeld (o.a. Herrous Ellens en haar zoon, voor wie hij te Anloo een orgel had gebouwd; zij was ook de scheaketer van het Blasch-orgel te Rhodent); de keuze viel namelijk op Frans Casper Schuitger, die of nog bezig was met het voltooiën van het Zwolse orgel, of hier juist een klaar gekomen was.

II

III

IV

V

VI

319/10

IT

89

24 Jun 1721

11 Nov 1721 / 325
9 Mei 1722 / 326

rekant

Aan de lijdensweg van het orgel te Middel is dan spoedig een eind gekomen; Frans Casper neemt aan "dat in het manuaal een nieuw secret alsplade met een nieuwe registrature en abstracture sal gemaakt worden, neffens een xi nieuwe dulciaan van sestijn voet dat een basse en tenor graviteits en lievelijk kooft". Hij is spoedig gereed en heeft zijn werk goed gedaan. Zulks blijkt uit het keuringsrapport van Petrus Havigha, "organist in Groning" (de vader van Gerardus Havigha, die even later organist in Aalsmeer was en daar tegen de eerste oppositie in Frans Casper introduceerde; de Havigha's waren erg gecharmeerd van Schmitger's werk) Het keuringsrapport luidt e.o. "Eerstelijk dat in het Manual een nieuw sleepvindelade door F.G. Schmitger is gemaakt ..... met nieuwe registratur en abstractuur!

"dat die Voxhumana daar niet in is, oock de Quintadeene die 16 voet soude wesen heeft de orgelmaker Jan Haras niet maar als acht voet gemaakt, de Dulciaan 16 voet is gants nieuw, welck pijpwerk deftig is an sig selven, als mede dat de des selve onder in de bas deftig en graviteit aanspreekt, de muntstukken van de Trompet 8 voet zijn mede nieuw gemaakt, en heel goet aangebracht; de nasat 3 voet is mede nieuw

2 : 3

De rugpositifs en Borstpositifs Laden zijn passabel, doch niet zoo als de Manualsladen.... *aanvullig dat zie b*
..... die Dulciaan 8 voet is mede geheel nieuw, die aangenaam in 't gehoor klinkt

4

is het pijpwerk altsamen in een goede Harmonie gebracht .....

5

De puistery & Canalen zijn digt en goet soo als vereist word

6

is boven het besteck gemaakt een coppingeling van het Manual en Borstpositief soo dat nu alle drie clavieren konnen gekoppelt worden
oock mede de muntstukken van de Trompet 8' en de nasat 3 voet geheel nieuw

9/13 11. 10/1824 11/1859

In 1825, '26 en '27 verricht Scheuer (Schuyer) een "zware" reparatie aan het orgel. Waarschijnlijk plaatste hij de huidige tweede Prestant 8' van wijde mensuur op de Hoofvlade. Aan het Rugpositief verwijderde hij enig snijwerk om een drietal lelijke, grove gipsen beelden op die kas te kunnen plaatsen. In 1883 wordt het instrument "hersteld en vernieuwd" door van Dijk; daarbij werd de lade van het Rugpositief in de hoofdkas geplaatst. De klavieren *de klavieren welke een nieuw* verhuisden naar de zijkant van de kas. Tevens verrichte van Dijk de volgende werkzaamheid, die door Dr. van Kolaichate aldus worden beschreven:

"Daar oorspronkelijk de klavieren slechts tot c''' gingen, heeft men beide manualen uitgebreid tot f'''; op het hoofdmanuaal door de aanvullende toetsen terug te koppelen aan het lagere octaaf; op het tweede manuaal doerde lade te verlengen. Daar Cis en Dis eveneens ontbraken zijn daarvoor op II op de verlengde lade pijpen aangebracht (behalve voor Sesquialter en Quint; wat de hoofvlade betreft heeft men dit menso opgelost door een in zijn stuntselheid nog geniale constructie: Nasat en Octaaf 2' spreken op één pijp; Helpijp en Frontprestant idem, Ruispijp en Mixtuur bleven ston. De Trompet kreeg een toevoeging van twee pijpjes van ongeveer 30 cm, voorzien van een

ERS

harmoniumtong. Trekt men Prestant die op de lade staat, den schuift het sleepje onder deze trompetjes half open en fungeert de Trompet 8' als Prestant. Dit hele geval is op een apart laatje aangebracht* (vlak boven de klavieren).

In 1927 deden tenslotte een Gamba en Céleste hun intrede op II, terwijl een Subbas 16' en Gedekt 8' op een pneumatische lade een vrij pedaal aan het orgel toevoegden. Het front werd in zink vernieuwd (Spiering)

Het uiterlijk van het orgel is niet bijzonder fraai; in grote lijnen doet het aan de kassen van Allert Meijer denken, maar den in vergroefde vorm.

B. De restauratie.

Voor het samenstellen van een dispositie staan verschillende gegevens ter beschikking. In de eerste plaats de verschillende keuringsrapporten. Vervolgens de dispositie zoals die door Knock werd aangegeven:

Manueel:	Rugpositief:	Borstwerk:
1. Quintadeen 16'	14. Prestant 4' /	24. Octaaf 2'
2. Prestant 8'	15. Holpijp 8' /	25. Super Octaaf 1'
3. Holpijp 8'	16. Quintfluit 3' /	26. Fluit 1'
4. Quintadeen 8'	17. Octaaf 2' /	27. Quintfluit 1½'
5. Octaaf 4'	18. Spitsfluit 2' //	28. Sifflet 1½'
6. Open fluit 4'	19. Quint 1½' X	
7. Nazet 3'	20. Fluit 1½' /	
8. Octaaf 2'	21. Scherp /	
9. Ruischpijp	22. Sesquialter /	
10. Mixtuur 3 sterk	23. Dulciana 8' /	
11. Cybal		
12. Dulciana 16'		
13. Trompet 8'		

Deze dispositieopgave is volkomen onbetrouwbaar, zoals uit de vergelijking met de keuringsrapporten al dadelijk blijkt. De huidige toestand is als volgt:

Hoofdwerk:

1. Prestant 8'	frontdeel zink, rest origineel		
2. Prestant 8'	wijdere mensuur, van Schuier?		
3. Holpijp 8'	C - H van hout (Spiering?), rest origineel		
4. Bourdon 16'	C - c' gedekt, rest open en waarschijnlijk oude Quintadeen 8'		
5. Octaaf 4'	origineel		
6. Open fluit 4'	idem		
7. Spitsquint 2 2/3'	idem, Schaitger.		
8. Octaaf 2'	idem		
9. Ruispijp	idem C: 2' 2/3'	c': 4' 2 2/3'	
10. Mixtuur 3 st.	idem C: 1' 2/3' 1/2'	G: 1 1/3' etc.	f': 2 2/3' etc
11. Trompet 8'	idem		

Rugpositief (tweede klavier in hoofkas)

1. Prestant 4'	frontdeel zink, rest origineel		
2. Holpijp 8'	origineel		
3. Fluit 4'	idem	gedekt van C-Gis, rest open	
4. Quint 2 2/3'	idem	gedekt van C-H, rest open	
5. Woudfluit 2'	idem	conisch	
6. Sesquialtera	idem	van C-H ontbreekt het tertakoor C: 1 1/3' a'	
		c': 2 2/3' 1 3/5'	

- 7. Dulciaan 8' de bekera zijn verlaagd.
- 8. Flûte travers 8' alleen discant
- 9. Gamba 8'
- 10. Voix Céleste

Voor de uitbreiding van het klavier tot f''
zijn voor de Prestant 4' oude pijpjes gebruikt

Pedaal:

- 1. Subbas 16'
- 2. Gedekt 8' beide van hout op een pneumatische lade achter het orgel

Bij de restauratie van dit orgel, waartoe de Kerkvoogdij reeds met de f. Senders in overleg trad, dient mijns inziens de oorspronkelijke, goede dispositie van het Hoofdwerk en het Rugpositief hersteld te worden, omdat van deze werken nog een zeer groot gedeelte bewaard is gebleven. Dit oorspronkelijke pijpwerk verkeert daarbij in een zeer behoorlijke staat. De dispositie van deze beide werken zou, naar de gegevens van de keuringsrapporten en van het huidige orgel, als volgt samengesteld kunnen worden:

Hoofdwerk

- 1. Prestant 8' frontdeel in tin vernieuwen
- 2. Holpijp 8' is nog aanwezig, de houten pijpen vervangen door metalen
- 3. Quintadena 8' herconstruieren uit de Bourdon 16'; een Quintad. 16' is nimmer aanwezig geweest.
- 4. Octaaf 4' is nog aanwezig
- 5. Openfluit 4' idem
- 6. Spitsquint 2 2/3' idem
- 7. Octaaf 2' idem
- 8. Ruispijp 2 st. idem
- 9. Mixtuur 3 st. ⁴⁻⁵ idem , overwogen dient te worden deze met 2 koren uit te breiden
- 10. Cimbäl 3 st. ^{Schijpt} nieuw.
- 11. Dulciaan 16' of Ranket 16' nieuw. *van hout.*
- 12. Trompet 8' is nog aanwezig.

Rugpositief:

De windlade weer in de kas plaatsen en deze kas iets verder in de kerk verplaatsen teneinde ruimte bij de klavieren te winnen.

- 1. Prestant 4' frontdeelf in tin vernieuwen.
- 2. Gedekt 8' nog aanwezig
- 3. Fluit does 4' idem
- 4. Quint 2 2/3' idem
- 5. Octaaf 2' nieuw
- 6. Houdfluit 2' nog aanwezig
- 7. Sexquialter 2 st. idem in het groot octaaf de ontbrekende tert
- 8. Sifflet 1 1/3' nieuw. bijbouwen of een octaaf 1'
- 9. Scherp 4 st. ^{yt} nieuw.
- 10. Dulciaan 8' nog aanwezig, bekera op de juiste lengte brengen.

Borstwerk:

De door Serff vermelde dispositie meen ik als volgt te moeten interpreteren:

- Echo (Nauwe) Gedekt 8'
- Octaaf Octaaf 4'

quint
blokfluit
Kazant

quint 2 2/3
Blokfluit 2'
Spitsquint 1 1/3'

Om een zinvoller geheel met de andere werken te verkrijgen, zou ik de volgende dispositie voor willen stellen:

Borstwerk:

1. Gedekt 8'	de grootste pijpen eventueel vervoeren op een bank
2. Roerfluit 4'	idem
3. Blokfluit 2'	
4. Kazant 1 1/3'	
5. Flageolet 1'	
6. Scherp 4 st 1/2'	
7. Regaal 8'	

Het herstellen van een borstwerk is mijns inziens niet te omgaan, daar in de hoofdkas een open stuk snijwerk de plaats voor zulk een werk verdraagt. Het zal het borstwerk daardoor steeds blijven missen.

Voor het pedaal zou ik de volgende dispositie voor willen stellen:

Pedaal:

1. Bourdon 16'	van metaal <i>trijf</i>
2. Prestant 8'	uit de Prestant 8' die schuier op het hoofdplaatste
3. Octaaf 4'	uit de rest daarvan met aanvulling
4. Nachthoorn 2'	gedekt
5. Mixtuur 6 st. 1 1/3'	
6. Fagot 16'	
7. Trompet 8'	
8. Cinck 2'	

De windladen, vooral die van het Rugwerk, dienen grondig gereviseerd te worden daar zij ernstige door- en bijspraak hebben. De tractuur dient mechanisch te worden. De lelijke gipsen beelden op de kas van het Rugwerk zouden naar een tuin kunnen verhuizen; het snijwerk dat den aan die kas aangebracht moet worden kan een copie zijn van het overeenkomstige aan de hoofdkas. Het snijwerk van de pijpenvelden en opzij van beide kassen is namelijk eveneens identiek.

Opgesteld door J. Legêne.
Lochem, 12 Mei 1948.

Indien door canceldeling ruimte voor de ontbrekende Cis en Dis gevonden kan worden, dient zulks te geschieden. Anders moet deze toevoeging achterwege blijven. Uit plaatsgebrek zullen de klavieren de oude omvang tot c'' moeten behouden.